

Послання Архиєрейського Синоду УГКЦ в Україні щодо війни та справедливого миру в контексті нових ідеологій

Вих. ВА 24/044

«РЯТУЙТЕ ПРИГНОБЛЕНОГО З РУКИ ГНОБИТЕЛЯ» (Єр. 22, 3)

Послання

Архиєрейського Синоду УГКЦ в Україні

щодо війни та справедливого миру в контексті нових ідеологій

*Його спасіння близьке до тих, що Його бояться,
щоб слава Його перебувала в краю наших (Пс. 85, 10).*

Дорогі в Христі!

Вступ

1. Вже десять років ми живемо в умовах війни, а з них два роки Україна занурена в полум'я визвольної війни від повномасштабного нападу російського агресора. Час війни — надзвичайно болісний і жорстокий: вона завдає незліченних травм кожній людині та всьому суспільству. Щодня ми отримуємо трагічні звістки про загибель українців; багато хто вже втратив рідних і друзів; ми стаємо свідками руйнування того, що є для нас найдорожчим, — нашої Батьківщини, нашого сімейного добробуту, нашого щастя, наших мрій. У таких обставинах дуже зрозумілою є схильність людини цілковито віддатися емоціям: поринути у відчай та безнадію або ж дозволити ненависті запанувати в душі. Ці почуття, розпач і ненависть, поневолюють нас й уражують нашу гідність, яку дарував нам Творець. Такі настрої багатьох українців добре передані словами псалмоспівця Давида: «Душа моя — стривожена надміру. Ти ж, Господи, — докіль?» (Пс. 6, 4); «Доки мій ворог буде зноситись надо мною? Зглянься і вислухай мене, о Господи, мій Боже!» (Пс. 13, 4). Водночас якась частина суспільства байдужіє: деякі люди, яких війна заторкнула, може, менше, ніж багатьох інших, намагаються її не помічати, ніби забути про неї. За такою позицією може ховатися як психологічний механізм самозахисту, так і моральна хвороба збайдужіння.

2. Передусім варто нам усвідомити, що для перемоги в боротьбі з таким підступним ворогом потрібна витривалість. Вона не має нічого спільного з байдужістю чи відмежуванням від того, чим живе країна і народ. Навпаки, витривалість завжди пов'язана з активністю, із жертвовною любов'ю, яка готова до служіння впродовж тривалого періоду: «За витривалістю ж нехай слідом іде чин досконалий» (Як. 1, 4). Короточасним вибухом почуттів або ентузіазму не можна здолати довгу дистанцію, яка потребує виснажливих зусиль. Недарма митрополит Андрей Шептицький переконував молодь: «Не зриваючи

однієї хвилини, лише безупинним напруженням і безупинними жертвами аж до крові та смерті багатьох поколінь двигається народ» [1]. Це дуже добре розуміють наші захисники, які тримають варту і стримують агресора щодня, упродовж довгих тижнів і місяців. Тому ми закликаємо всіх до витривалості й до активного чину любові, а нинішнім посланням прагнемо подати певні моральні засади і принципи, на яких можна будувати тривалий і справедливий мир у нашій Батьківщині.

3. Таке чітке розуміння моральних і духовних засад, якими ми керуємося в наших діях під час війни і на яких будуватимемо наше майбутнє після її закінчення і досягнення справедливого миру, є конче потрібним, щоб наші витривалі зусилля були цілеспрямованим рухом до омріяної перемоги. Християнство загалом і соціальне вчення Католицької Церкви зокрема мають тривалу традицію богословської та філософської думки про мир та війну, яка є слушною в теперішніх умовах нашої країни. Отже, наша мета — поділитися з українським суспільством і всіма людьми доброї волі актуальною часткою цих скарбів.

4. Війна Росії проти України ставить перед багатовіковою християнською традицією розуміння миру та війни нові виклики та проблеми. На міжнародній арені ми бачимо підтримку нашої держави, але водночас зіштовхуємося із браком розуміння всієї глибини та серйозності подій, зі сподіваннями на легке вирішення конфлікту. Інколи чуємо надто поспішні заклики до миру, який, на жаль, не завжди пов'язують із належною вимогою справедливості. «Рану народу мого лікують легковажно, кажучи: мир! Мир! — а миру немає», — кличе пророк Єремія до нашого сумління (6, 14). Тож християнське вчення про мир та війну варто розглядати в контексті сучасного українського досвіду, щоб воно принесло нам бажані плоди й освітило євангельською правдою наші прагнення та зусилля. Це послання має на меті, з одного боку, допомогти нашим людям стати розсудливішими і міцнішими, збагатившись давньою християнською думкою про мир та війну, а з іншого — сприяти кращому розумінню міжнародною спільнотою викликів сьогодення і місця України та українців на духовій мапі сучасного світу.

I. Причини й витоки сучасної російської війни проти України

5. Неможливо збагнути причини війни Росії проти України і знайти належні духовні засоби задля перемоги й досягнення справедливого миру без розуміння ширшого тла сучасних подій, без усвідомлення основних принципів соціальної справедливості як суспільних відносин всередині кожної правової держави, так і міжнародних стосунків та підвалин міжнародного права. Корені того, що відбувається сьогодні, сягають принаймні минулого століття, чи навіть значно давнішого періоду. ХХ століття досвідчило виникнення в Європі, насамперед у Німеччині та Росії, тоталітарних режимів, які стали причиною жахливих воєн і численних злочинів проти людяності. Головною

ознакою тоталітаризму є зневага до свободи та гідності людини. У цьому сенсі тоталітарні режими є формами того державного утворення, яке в християнській інтелектуальній традиції дістало назву тиранії [2]. Тирані, як і боротьба проти них за свободу, відомі з найдавніших часів історії людства, але в тоталітаризмах ХХ століття тиранія набула небачених доти розмірів. По-перше, у боротьбі зі свободою тоталітаризм використовував сучасні йому технічні засоби, яких не було в минулому (радіо, кінематограф, новітнє озброєння, засоби масового систематичного вбивства, наприклад газові камери, тощо). Ці технічні засоби забезпечили тотальність контролю над підданими і призвели до небувалої кількості жертв, яка сягала десятків мільйонів. По-друге, тоталітаризм почав стежити не лише за соціальною поведінкою людини, а й за приватною сферою її життя. Цим він відрізняється від іншої форми тиранії — авторитаризму. Останній все-таки залишає людині певний особистий простір за умови зовнішньої лояльності. Натомість тоталітарні правителі прагнуть підкорити душу, цілковито оволодіти людською особистістю — підданий тоталітарної держави повинен обожнювати своїх мучителів. Тоталітаризм має псевдорелігійний характер: тирані ХХ століття знищували або пригнічували Церкву, тому що конкурували з релігією, хотіли підмінити власною ідеологією духовні цінності традиційних релігій.

6. Внаслідок Другої світової війни один із двох головних тоталітарних монстрів ХХ століття — націонал-соціалістична Німеччина — зазнав поразки. Нацистська тоталітарна ідеологія та її злочини постали перед судом у Нюрнберзі. У наступні десятиліття Західна Німеччина пройшла через непростий та болісний процес очищення і стала демократичною державою. Натомість другий тоталітарний монстр — Радянський Союз, ядром якого була комуністична Росія — не лише не був знищений, а й постав перед світом серед переможців у війні, претендуючи на роль головного визволителя від нацизму. Тому один із чотирьох суддів на Нюрнберзькому трибуналі був представником Радянського Союзу, хоча злочини комуністичних правителів були не меншими, чи навіть більшими, ніж злочини вождів нацистської Німеччини. Проте ще Еклезіаст попереджав: «Що вирок над лихим учинком не виконується швидко, тим то серце людське й повне бажання чинити зло» (Проп. 8, 11). Отож після 1945 року СРСР навіть розширив географічну сферу свого впливу і підкорив собі, зокрема, країни Центрально-Східної Європи, створивши в них режими-сателіти і заснувавши Східний блок комуністичних держав, що протистояв країнам вільного світу. Знадобилося ще більше ніж сорок років «холодної війни» для того, щоб комуністичний і атеїстичний Радянський Союз дійшов до повного ідеологічного, економічного та соціального занепаду і врешті-решт припинив своє існування.

7. Колапс СРСР 1991 року приніс визволення тим країнам Центральної та Східної Європи, що належали до комуністичного блоку. Він також дав шанс на свободу й гідне життя народам, які творили соціалістичні республіки у складі Радянського Союзу. Серед цих народів були й українці, які здобули омріяну століттями незалежність і національну державу. Нагадаємо, що саме наша Церква, яка була злочинно заборонена комуністичними правителями після Другої світової війни, зазнавала переслідувань і перебувала в підпіллі впродовж усього радянського періоду, стала одним із найважливіших рушіїв змін в Україні: боротьба за легалізацію Української Греко-Католицької Церкви у 1989–1991 роках була важливим внеском у руйнування радянської атеїстичної імперії, а після здобуття незалежності вірні нашої Церкви старалися духовно підтримати нову національну державу і були послідовними прибічниками її відречення від тоталітарного комуністичного минулого. Шлях до справжньої свободи та визволення від негативної спадщини ХХ століття виявився для нашої держави довгим і нелегким. Однак ми бачимо на цьому шляху добрі здобутки, особливо на прикладі розвитку сильного громадянського суспільства в Україні, що засвідчили Помаранчева революція 2004 року, Революція Гідності 2013–2014 років і сучасна героїчна боротьба з російською агресією. Українська Греко-Католицька Церква є невід’ємною частиною громадянського суспільства і тому не може стояти осторонь від його справедливих прагнень мати належний контроль над державною владою, будувати чесну демократію, захищати верховенство права і гідність людини.

8. Великою помилкою вільного світу після колапсу комуністичного блоку стало те, що від пострадянської Росії, яку було визнано правонаступницею Радянського Союзу, демократичні країни не вимагали повного засудження злочинів комуністичного періоду і не змусили нових російських правителів забезпечити декомунізацію, люстрацію та очищення їхньої держави від наслідків тоталітаризму. В Росії не було зроблено нічого подібного до того, що відбулося в Німеччині після Другої світової війни. Далося взяти мислення, зосереджене не на духовних цінностях, а на економіці: багатьом у світі здавалося, що процес демократизації в Росії відбуватиметься ніби сам собою — за умови розвитку приватного підприємництва, посилення економічних важелів і торгівлі з країнами вільного світу. Світові демократії сподівалися, що поглиблення економічних зв’язків з Росією сприятиме налагодженню довіри і сталого миру. Однак ці сподівання виявилися врешті-решт марними, оскільки в Кремлі цю ситуацію використали задля накопичення ресурсів для чергової війни. Демократичний світ — можливо, сам того не усвідомлюючи — з плином часу заради економічної вигоди навчився використовувати у відносинах з Росією подвійні стандарти, що явно суперечать християнському вченню, яке велить: «Любов нехай буде нелицемірна; ненавидівши зло, приставайте до добра» (Рим. 12, 9). І справді, у Біблії часто знаходимо тексти, які попереджають про небезпеку

недооцінювання сили зла і наївного сподівання, що зло просто само кудись зникне: «Будьте тверезі і чувайте! Противник ваш, диявол, ходить навколо вас, як лев ревучий, шукаючи, кого б пожерти» (І Пт. 5, 8; пор. Еф. 5, 11; II Тим. 4, 3–4). Однак ці застереження не були взяті до уваги, тому не лише радянський тоталітаризм уникнув свого «Нюрнберга», а й світове співтовариство не виробило механізмів швидкого виявлення небезпеки та реагування на можливе повторення трагедій ХХ століття. Усе це призвело до фатальних наслідків: сьогодні ми маємо справу зі спробою відновлення в Росії агресивного, мілітаристського тоталітаризму в його новій — гібридній, або постмодерній — формі.

9. Нова російська тиранія ХХІ століття подібна до тоталітаризмів ХХ століття насамперед тим, що вона є безжалісним ворогом свободи й гідності людини. Як і тоталітарні режими недавнього минулого, вона користується найновішими технічними засобами і прагне підкорити собі не лише тіла, а й душі людей. Сучасна російська тиранія, на перший погляд, менш жорстка і тотальна, ніж комуністичний і націонал-соціалістичний тоталітаризми. Насправді ж вона перетворює тоталітарні ознаки минулого у значно підступніші, а тому ще більш небезпечні, форми, які можна назвати гібридними. Перша риса нового російського тоталітаризму полягає в тому, що йому не потрібна ідеологія в такому вигляді, у якому вона була притаманна комунізму і націонал-соціалізму, — із власним «святим письмом», тобто корпусом «канонічних» текстів вождів та ідеологів, що в них викладено більш-менш зв'язну теорію стосовно майбутнього задля досягнення якоїсь утопічної «великої мети». Така ідеологія, хоч була хибною і потворною, все ж хотіла мати власний «моральний кодекс» і користувалася фразеологією соціальної справедливості. Натомість сучасний російський тоталітаризм не претендує на позитивний зміст і цілісну теорію; він є пропагандою нігілізму в його найгірших формах, і його мета — моральне розбещення людини, її дегуманізація задля перетворення на безвольне, байдуже до моральних цінностей знаряддя злочинів проти людяності. Він прагне підірвати віру в будь-які моральні засади і спокушає своїх підданих можливістю безкарно творити насильство над іншими. Стверджує, що весь світ керується лише брутальною силою, обманом та міркуваннями власної вигоди. Висуваючи різні конспіративні теорії світової змови проти Росії, він виправдовує за їхньою допомогою будь-які злочини російської влади проти інших народів. У своєму культі вождя, мілітаризмі, корпоративізмі, неприхованій пропаганді брутального насильства, наголошуванні на власній національній та расовій вищості сучасна московська тиранія має багато спільного з фашизмом минулого століття, тому не дивно, що для її означення було знайдене влучне слово «рашизм».

10. Друга особливість сучасного російського гібридного тоталітаризму полягає в якісно вищому рівні технічних інструментів. Ті засоби, якими користувалися тирані ХХ століття, за останні десятиліття радикально розвинулися; культура і техніка піднялися на багато щаблів. Московський рашизм ефективно користується здобутками інформаційних технологій, зокрема соціальними мережами. Цифрова (технологічна) революція певною мірою допомагає російській пропаганді у створенні іншої, віртуальної реальності, що радикально відрізняється від дійсності, ба більше — спотворює її. У своїх практичних діях, у продукуванні фейків та постулюванні постправди сучасна російська пропаганда користується плодами деяких найбільш радикальних течій філософського постмодернізму кінця минулого століття, який заперечував існування об'єктивної істини, що її можна верифікувати, і стверджував, що не існує природних засад моралі та права. Саме тому сучасну російську тиранію можна назвати не лише гібридним, а й постмодерним тоталітаризмом.

11. Коли йдеться про Україну, то на всі ці особливості гібридного тоталітаризму накладається ще один надзвичайно важливий чинник — колонізаторська спадщина імперської, царської Росії. Більша частина території, на якій жили українці, була завойована та підкорена Московією, державним утворенням, яке прийняло назву «Російська імперія», у період від другої половини ХVІІ до середини ХVІІІ століття. Відтоді російська влада забороняла та пригнічувала українську культуру, мову, Церкву, самосвідомість; вона стверджувала, що українці є лише молодшою, меншою, другорядною частиною російського народу. Як вказують численні публічні тексти і виступи сучасних російських керівників найвищого рівня та пропагандистів, сьогодні ця традиційна московська імперська ідеологія набула радикального воєвничого характеру і закликає до повного руйнування Української держави та української ідентичності як такої. Війна, яку веде Росія проти України, має всі риси неокolonіальної війни на Європейському континенті з чіткими ознаками геноциду. Знищення українства стало політичною програмою російського керівництва, його манією, яку підтримує значна частина громадян держави-агресора, що свідчить про нездоровий стан російського суспільства. Саме тому заклики до знаходження компромісу з Росією, що їх Україна час від часу чує від деяких діячів міжнародної спільноти, навіть від представників релігійного середовища, не мають під собою реального підґрунтя і демонструють нерозуміння ситуації, у якій опинилися українці. Проблема полягає не лише в тому, що такі заклики є аморальними, бо нехтують принципами поваги до гідності людини та справедливого миру, а й у тому, що вони просто нереалістичні: компромісу неможливо досягти, якщо одна зі сторін заперечує саме існування другої. Росія не залишає Україні іншого вибору, окрім військового самозахисту. Ця війна є національно-визвольною боротьбою

української громадянської нації за право на власне існування і майбутнє, за незалежність, свободу і гідність наших громадян.

II. Від «русского міра» до «рашизму» — шлях деградації держави-агресорки

12. З того, що було сказано про сучасний російський гібридний тоталітаризм, випливає і його характерне ставлення до релігії й Церкви. Православ'ям у його московській формі намагаються сьогодні в Росії заповнити той ідеологічний вакуум, що виник унаслідок падіння комунізму, розглядаючи релігію як засіб зміцнення державної влади і перетворюючи її на політичний інструмент. При цьому символи комуністичного періоду дивним чином перемішуються з ментальними парадигмами царської імперії. Російська Православна Церква має довгу, можна сказати багатовікову, традицію прислуговування російській владі в її різних, інколи протилежних одна одній, історичних формах — від православних Московського царства і Російської імперії до атеїстичного та комуністичного Радянського Союзу. У всіх цих державних утвореннях керівництво Російської Православної Церкви прагнуло бути в єдності з політичною владою і користуватися привілейованим становищем. Тому не варто дивуватися, що патріарх Московський підтримав та благословив злочинну війну Росії проти українського народу. Такі дії відповідають московській традиції ідеологічного обслуговування влади Церквою та її сервілізму стосовно можновладців. На жаль, тепер ця давня імперська традиція у сполученні із сучасним посткомуністичним тоталітаризмом призвела до справжнього злочину, що його чинить керівництво Московського патріархату, — до пропаганди війни. Саме це церковне керівництво породило нову геноцидну ідеологію, яка нині відома під назвою «русській мір», і добровільно запропонувало свої послуги злочинній владі та освятило її. Ми спостерігаємо за цим глибоким моральним падінням Московського патріарха та його релігійних прибічників з великим болем, бо воно компрометує християнство як таке й підриває довіру наших сучасників до Церкви і до всіх, хто послуговується Христовим іменем. Тому сьогодні для всіх стає особливо нагальною потреба «випробовування духів» (пор. І Ів. 4, 1), щоб бути здатними відрізнити політичну ідеологію, приховану в псевдохристиянській риторичній формі, від справжньої віри в Христа.

13. Українське суспільство протягом багатьох років намагалося донести до міжнародної спільноти, що в Росії зароджується нова агресивна ідеологія, яка є сумішшю ресентименту, націоналізму та псевдорелігійного месіанізму. Проте впродовж усього часу, який передував війні, нас ніхто не чув. Ця ідеологія, яку російська влада нарекла «русским міром», утвердилася в Росії як офіційна та єдино правильна, а роль Московського патріархату у створенні та пропагуванні цієї ідеології тепер є загальновідомою та беззаперечною. Саме Російська Православна Церква надала ідеології «русского міра» квазірелігійного духу, зображаючи Росію як останній бастион християнства на землі, який

протистоїть силам зла. Водночас РПЦ наділяє найбільш смертоносну на землі ядерну зброю майже сакральним статусом.

14. Квазірелігійне вчення про «руській мір» надало ідеологічного обґрунтування повномасштабній російській агресії проти України. Ця агресія підняла на поверхню цілий пласт питань, які мали б залишитися в минулому. Так, здавалося б, давно відійшли в історію спроби ідеологізації християнства, коли воно ототожнювалося з певною країною, нацією або націями з їхніми політичними амбіціями і цілями, оскільки така інструменталізація суперечить самій суті християнства. Проте весь світ нині є свідком найбрутальнішого використання Росією християнських символів та євангельських образів задля виправдання наруги над міжнародним порядком, нападу на суверенну державу і масових вбивств. Пророк Єремія про подібне лукавство казав: «Напинають язика свого, брехні лука. Зміцнились у краю, та не для правди» (9, 2).

15. Для християн усього світу важливо, що доктрина «руського міра» була засуджена численними представниками самої православної спільноти. Зокрема, група з майже 350 православних богословів світу назвала її єрессю і «мерзенним вченням, що не має виправдання» [3]. На думку цих богословів, основою ідеології «руського міра» є фальшиве вчення про етнофілетизм. Вони також «викривають усіх, хто утверджує цезаропапізм, замінюючи цілковитий послух розіп'ятому і воскреслому Господу послухом будь-якому лідерові, який наділений владними повноваженнями та претендує на звання Божого помазаника, незалежно від того, під яким титулом він відомий: „цезар“, „імператор“, „цар“ чи „президент“». І, як підсумовують згадані богослови, «якщо вважати такі хибні принципи дійсними, то Православна Церква перестане бути Церквою Євангелія Ісуса Христа, апостолів, нікейсько-константинопольського „Символу віри“, Вселенських Соборів і Отців Церкви. Єдність стає у своїй суті неможливою» [4].

16. У Зверненні християнських Церков України щодо засудження агресивної ідеології «руського міра» зазначено, що «патріарх РПЦ Кирило Гундяєв та Російська Православна Церква були і залишаються одними з головних творців і пропагандистів ідеології „руського міра“, яка передбачає винятковість „російської цивілізації“ та відокремлення і вороже протистояння її з іншими. Проте така позиція — виключати або виокремлювати інших на підставі етнічності чи культурної приналежності — не відповідає основам християнської віри як такої. Розпалювання ворожнечі та ведення війни на основі ідеології „руського міра“ порушує християнські принципи й суперечить духовним нормам, що їх має втілювати Церква. Ця ідеологія сьогодні є викликом для проповідування Євангелія в сучасному світі й руйнує довіру до християнського свідчення, незалежно від конфесії» [5].

17. Врешті-решт, ця квазіхристиянська доктрина деградувала до повноцінної ідеології рашизму з її культом вождя і мертвих, мітологізованим минулим, притаманним фашизму корпоративізмом, тотальною цензурою, плеканням теорій змов, централізованою пропагандою і війною на знищення іншої нації. Створюється враження, що рашизм поєднав у собі всі попередні ідеологічні конструкти, починаючи від Московського царства з його месіаністичними ідеями «святої Русі» і «третього Риму» й закінчуючи СРСР з його агресивним імперіалізмом і прагненням до глобального панування.

18. Така деградація християнської природи Російської Православної Церкви виявила великі слабінки дотеперішнього екуменічного діалогу. Його учасники, маючи добру волю й наміри, залишалися глухими до попереджень, що Московська патріархія, як і в часи СРСР, лише інструменталізує цей діалог. Зрештою, ми дійшли до межі, коли ця інструменталізація стала явною, а квазіідеологічна формула «діалог за будь-яку ціну» — суперечною з євангельським принципом «діалогу в правді».

19. До цього можна додати, що не виправдала себе і європейська практика «realpolitik», яка часом оберталася запопадливістю перед сильними світу цього. Це вважалося розумним підходом, який бере до уваги реалії життя. Проте така позиція є радше свідченням приреченості й визнанням буцімто нездатності Євангелія освітлювати манівці людського життя, куди його заводить «пожадливість тіла, пожадливість очей і гордия життя» (Ів. 2, 16). Сьогодні світ потребує якраз пророчого голосу Церкви, яка говоритиме мовою справедливості, стане на бік скривдженого та присоромить і засудить кривдника.

20. Неспроможність християнського світу знайти адекватні духовні та світоглядні рішення на ці виклики з боку Росії почасти спричинена тим, що певної ідеологізації зазнали й нинішні християнські постулати у світовій спільноті. Євангельська вірність правді, що в ситуації жорстокого зіткнення зі злом обертається на Христовий меч (пор. Мт. 10, 34), поступилася місцем ідеології політкоректності, що створює ілюзію можливості умирити зло. Слушний висновок, що абсолютна правда є лише в Бога, обернувся пасткою етичного релятивізму, який надає легітимності навіть свідомо сконструйованій брехні. Ось чому такою важливою є критична рефлексія християн щодо своїх дотеперішніх уявлень, щоб у хащах новітніх ідеологій знову віднайти правду, а тому відновити свою здатність «чути Його голос» (Ів. 18, 37).

21. Нинішні виклики, що їх створюють доктрина «русского міра» та ухили в бік релятивізму, привносять у людську спільноту велике духовне і світоглядне сум'яття, внаслідок якого чимало людей і навіть поодинокі уряди втрачають здатність розрізняти

правду й облуду, добро і зло. Трагізм нинішньої війни полягає в тому, що перед загрозою постала вірогідність самої мови духовних цінностей, адже цю мову Росія та інші авторитарні режими використовують, щоб схилити людські серця до страхітливого гріха: «Мають бо сповид побожності, сили ж її зреклися» (II Тим. 3, 5). Наприклад, поняття «духовна борня» набуло в Росії викривленого сенсу й дискредитоване в той момент, коли духовне протистояння злу стає чи не єдиним засобом порятунку людства.

22. Ідеологічна маніпулятивність доктрини «руського міра» призводить не лише до світоглядних, а й до душпастирських втрат. Позірно виступаючи на захист інтересів російського народу й вивищуючи його над іншими народами, ця доктрина насправді залишає його без душпастирської опіки. Адже душі росіян замість голосу Бога чують голос земного кесаря, а тому стають беззахисними перед демонами російської історії. Тож у духовному сенсі паства цієї Церкви покинута напризволяще.

III. Ненасильницький спротив

23. Дивлячись на Христа й наслідуючи заохочення Його учнів і апостолів, багато перших християн вибирали духовну дорогу, яку сьогодні окреслюють як ненасильницький спротив. Вони були переконані, що приклад прощення та милосердя Ісуса, Його відмова захищати своє життя за допомогою фізичного спротиву є етичним закликом, що виключає таке учнівство, яке погоджується з пролиттям крові. Саме таким шляхом пішли давні київські князі Борис і Гліб, відмовляючись вступати в династичну боротьбу й захищати себе насильницькими засобами (пор. Мт. 26, 52). За цей духовний подвиг Київська Церква й проголосила їх одними з перших святих Київської землі.

24. Упродовж історії така форма протистояння агресії набирала різних форм і практичного втілення. Зокрема, в епоху Середньовіччя з тих середовищ, які прагнули оновлення Церкви, звучали заклики повернутися до «докостянтинівського» утримання від будь-яких форм самозахисту, які передбачають застосування зброї. Широко знаними сьогодні є й ненасильницькі рухи XX століття.

25. У Душпастирській конституції про Церкву в сучасному світі «Gaudium et Spes» отці Другого Ватиканського Собору ствердили: «Ведені тим самим духом, ми не можемо не хвалити тих, хто, відмовляючись від насильства при обстоюванні своїх прав, вдається до тих засобів захисту, які доступні найслабшим, — якщо тільки це можна здійснити без порушення прав і обов'язків інших людей чи всього суспільства» [6]. Подібні думки знаходимо у Катехизмі Католицької Церкви [7]. А в Катехизмі УГКЦ «Христос — наша Пасха» читаємо: «Війна — злочин проти життя, бо приносить із собою страждання і смерть, горе та несправедливість. Війна не може вважатися способом вирішення конфліктних питань. Для цього існують інші засоби, які відповідають гідності людини:

міжнародне право, чесний діалог, солідарність між державами, дипломатія» [8]. Тож іще з часів цього Собору Церква підкреслює право кожної особи на моральний вибір та розрізнення у воєнних обставинах.

26. Згадана традиція ненасильницького спротиву стала важливою частиною духовного досвіду людства, проте її не можна вважати такою, що єдина має євангельську легітимацію. Святий Августин слушно зауважив: «Якби християнське вчення визначало всі війни як гріх, то солдатам, які просили поради, як врятувати свою душу, у Євангелії була б дана відповідь, що вони повинні кинути зброю і відмовитися від військової служби. Але їм було сказано, щоб вони ніколи не чинили насильства та обману і були задоволені своєю платнею» [9] (пор. Лк. 3, 14). Іншими словами, військова служба має бути служінням миру і справедливості задля спільного блага.

27. Євангеліє є миролюбним і миротворчим, але не пацифістським (у сучасному значенні цього поняття). Воно не скасовує обов'язку держави захищати життя і свободу своїх громадян. Адже, як стверджує святий апостол Павло, держава «недарма меч носить; вона — Божий слуга, що відомщає і карає того, хто чинить зло» (Рим. 13, 4). Людина має право на справедливий суд, на самозахист, на недоторканність власного здоров'я і життя, тож завданням держави є забезпечити всі умови для реалізації цих прав. Тому Бог наділив державу повноваженнями, щоб вона зупиняла насильство, захищала невинних, зберігала мир та притягала злочинців до відповідальності. Для цього й існують силові структури та збройні сили. Треба розрізнити силу й насильство, бо не всяке застосування сили є насильством. Держава повинна подбати про справедливий суд, бо її завдання — забезпечити утвердження справедливості. Якщо ж держава спонукає людей чинити те, що суперечить сумлінню, тоді ми маємо керуватися тим, чого навчає Писання: «Слухатися слід більше Бога, ніж людей!» (Ді. 5, 29) [10].

28. Вкрай важливо контекстуально та правильно розуміти слова Ісуса про підставлення іншої щоки (Мт. 5, 39) та любов до ворогів (Мт. 5, 44). Ми можемо прощати особисті образи, але не маємо права мовчати, бачачи насильство, спрямоване супроти інших людей. Ба більше, в Писанні є докази, що покривджений не змовчав через насилля проти себе. Так, Ісус казав: «Чому ти мене б'єш?» (Ів. 18, 23), а святий Павло остерігав свого кривдника: «Бог тебе буде бити, стіно побілена!» (Ді. 23, 3). Тож прощення не означає мовчазного схвалення дій кривдника і підпорядкування злу, а радше їх подолання силою Христовою. Воно лише свідчить про те, що християнин поручає Богові відновлення справедливості, бо «Мені належить помста, я відплачу, — говорить Господь» (Рим. 12, 19).

29. Сучасні пацифісти, цілком ігноруючи євангельські основи об'єктивності Істини, часто бачать мир як плід умиротворення зла або компромісу із ним. Проте 1979 року в Ірландії святий папа Іван Павло II ствердив, що мир є результатом дотримання «етичних

принципів» [11]. Це цілковито відповідає пророчій традиції: «І ділом справедливости мир буде, а плодом справедливости — спокій та безпека довічна» (Іс. 32, 17). А 1981 року той самий папа висловив свою переконаність, що «війни виникають внаслідок вторгнень або внаслідок ідеологічного імперіалізму, експлуатації та інших форм несправедливості» [12].

30. Заради досягнення позірною миру пацифісти часто готові — свідомо чи несвідомо — вивести порушників миру з-під відповідальності. Аргументи бувають різними і часом навіть високоморальними, як-от прагнення уникнути подальших людських жертв. Саме цей аргумент часто звучить у контексті широкомасштабної агресії Росії проти України. Пересторогою для творців оманливого миру мають бути слова апостола Павла: «Саме, як говоритимуть: Мир і безпечність, — тоді зненацька злетить на них погибель...» (І Сол. 5, 3). Бо агресор доходить висновку, що його насильство стає його законним правом, і намагається усіма способами добитися визнання цього «права на злочин» під виглядом легітимізації геополітичних інтересів та їх оправдання. Брак належного засуду та протидії таким вчинкам з боку світової спільноти та церковних лідерів створює ілюзію успішності такої моделі поведінки цілої держави, яка [модель] не тільки не знаходить справедливого спротиву, а й швидко поширюється як легітимна модель міжнародних відносин. Сила міжнародного права підмінюється сліпим правом сильного. Замість поваги до гідності та недоторканності суверенітету суб'єкта міжнародного права, утверджуються ексклюзивні та особливі «права» сучасних світових потуг, які накидають себе в міжнародних відносинах як ті, що можуть мати право «патронату» над іншими суверенними державами або прямо заявити про втрату права певної держави та якогось народу на існування. У такий спосіб підривається довір'я до міжнародного права та будь-якої міжнародної мирної угоди, яка на нього спирається. Завмирає міжнародна співпраця та взаємна довіра, світ починає озброюватися та щоразу глибше занурюється в атмосферу страху, взаємних погроз та ультиматумів. Цей спосіб нав'язування міждержавних стосунків сьогодні, коли суверенітетом суб'єктів міжнародного права жертвують в ім'я заспокоєння претензій якоїсь світової потуги, дуже нагадує міжнародний клімат у Європі та світі перед початком Другої світової війни. Справді, агресор знову почувается безкарним і грає на цьому страхові. Отож досвід нинішньої агресії з боку Росії засвідчує: безпринципні пацифістські гасла умиротворення заохочують агресора до дальшого насильства. У цьому історичному контексті пророчий жест України тридцятирічної давнини — її відмова від посідання атомної зброї та довіра до підписантів Будапештського меморандуму, міжнародної угоди, укладеної 5 грудня 1994 року між Україною, Росією, Великою Британією та США про гарантії безпеки Україні у зв'язку із набуттям нею без'ядерного статусу, — є пророчим жестом довір'я до сили міжнародного права з боку християнського народу та маніфестом його національних

прагнень справедливої безпеки та миру. Цей жест сьогодні заслуговує на особливу увагу та новітнє осмислення.

31. Серед основних причин нинішньої прихильності до ідей пацифізму є також щоразу більша небезпека війни із застосуванням ядерної зброї. Часто замість проголошення неприпустимості такої війни та пошуку шляхів до загальної відмови від неї, нині можна почути теорії про «межі легітимного самозахисту» без'ядерних держав і «легітимну капітуляцію» задля того, щоб уникнути можливих жертв. Проте чи справді можна запобігти цьому, склавши зброю перед агресором? Це — питання, яке гостро постало в контексті російської агресії супроти України, і відповідь на нього повинна дати вся світова спільнота. Гіпотетичне уникнення Росією, яка є ядерною державою, відповідальності за злочинне порушення міжнародного права і нападу на суверенну державу лише пришвидшить зростання кількості ядерних держав на планеті. Тепер, після початку повномасштабної агресії Росії проти України, як ніколи раніше, без'ядерні держави відчувають свою цілковиту незахищеність перед володарями смертоносних боєголовок. А якщо врахувати захоплення й обстріли Росією українських атомних електростанцій, то ситуація стає ще похмурішою. Як можна говорити сьогодні про міжнародну безпеку, коли держава, яка є членом Ради безпеки ООН та володіє одним із найбільших ядерних потенціалів планети, задля досягнення своїх агресивних цілей сама становить загрозу для цієї безпеки та вдається до відвертого ядерного шантажу всієї міжнародної спільноти? Про подібну брутальну поведінку пророк Міхей писав: «Нив забажають — і їх грабують; будинків — і їх віднімають. Загарбують людину з її домом, чоловіка разом з його спадщиною» (2, 2).

32. Дотримання Декалогу є необхідною передумовою справедливого суспільства, а війна — брутальним порушенням Божих заповідей. Як наголошується у згаданій вище конституції «*Gaudium et Spes*», «будь-яка воєнна дія, спрямована на суцільне знищення цілих міст чи великих регіонів разом з їхнім населенням, є злочином проти Бога і проти людства, — злочином, який підлягає рішучому і негайному засудженню» [13]. Чи може людська спільнота залишити без осуду й відповідальності геноцид українців, що його влаштувала російська армія в Бучі, Бородянці, Ірпені, Маріуполі й на багатьох інших окупованих територіях України? Хто заступиться за жертв та їхні родини? Нинішнє волення українців до світової спільноти про відновлення справедливості має повну підтримку з боку Церкви, оскільки вона завжди робила й робить вибір на користь скривдженого. У цьому й полягає суть її мандату, отриманого від Господа нашого Ісуса Христа, та її остороги перед несправедливістю, яка не приходить сама: «Ось він зачав несправедливість, злом завагітнів і сплотив лукавство» (Пс. 7, 15).

IV. Оборонна війна і законний захист

33. Із часів святого Амвросія Медіоланського (340–397) та святого Августина (354–430), з огляду на реальні обставини гріховного світу, у якому ми живемо, Церква керувалася правилом, відомим сьогодні як теорія справедливої війни. Такий підхід виключав будь-яку неспровоковану агресію та будь-яке невмотивоване застосування сили, а також містив правила ведення війни.

34. Упродовж історії над цими принципами роздумувало багато християнських мислителів. Явна присутність зла в історії спонукала до усвідомлення того, що захист ближнього і власне виживання передбачає потребу протистояти збройній агресії. Осмислюючи досвід Першої світової війни, праведний митрополит Андрей Шептицький говорив про право народу на самозахист і «дозволену оборону власного краю, власних родин і власних хат» [14]. А щоб оборона не переростала в насильство та відповідала критеріям пропорційності такого самозахисту, були розроблені певні принципи справедливої оборонної війни — чи, як мовиться сьогодні, принципи законного захисту. Науково-технічний прогрес, який зумовлював розвиток нових, більш небезпечних озброєнь, а отже, і нових загроз, та поява нових форм суспільної організації не могли не вплинути на еволюцію теорії поняття справедливості в такій війни. Процес переосмислення деяких її аспектів був особливо активним після завершення Другої світової війни. Папа Пій XII (1939–1958) вважав оборонні війни справедливими й підкреслював, що інші нації мають обов'язок не покидати атаковану країну в біді. Отці Другого Ватиканського Собору в конституції «*Gaudium et Spes*» ствердили, що «доки існуватиме небезпека війни і не буде повноважної міжнародної влади, забезпеченої достатніми силами, не можна відмовити урядам у праві на законну оборону, якщо всі засоби мирних переговорів уже вичерпані» [15].

35. Після Другої світової війни та утворення Організації Об'єднаних Націй міжнародне право припиняє оперувати поняттям «справедлива війна» і переходить до повної заборони ведення війни. Відповідно до Статуту ООН, застосування збройної сили проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави визнане протиправним, а всі спори між державами прийнято вирішувати мирними засобами таким чином, щоб не наражати на загрозу міжнародний мир та безпеку і справедливість [16]. Пізніше, в Резолюції 3314 (XXIX) «Визначення агресії», прийнятій Генеральною асамблеєю ООН 14 грудня 1974 року, зазначили, що жодні міркування політичного, економічного, військового чи іншого характеру не можуть бути виправданням акту агресії [17].

36. Застосування сили дозволяється лише за рішенням Ради Безпеки ООН настільки, наскільки це необхідно для підтримки чи відновлення міжнародного миру й безпеки або ж у випадку самооборони від збройного нападу. Так, Статут ООН визначає, що право на індивідуальну або колективну самооборону від збройного нападу є невід'ємним, а сам Статут жодним чином цього невід'ємного права не обмежує [18].

37. Святий папа Іван ХХІІІ прагнув змістити фокус обговорення питань війни і миру на миробудування, проте не заперечував права націй на самооборону в разі неспровокованої атаки [19]. Тож Церква дистанціювалася від практики наївного пацифізму, який часто обертається моральною сліпотою в розрізненні добра і зла. Навіть більше, святий папа Павло VI попереджав про «підступність суто тактичного пацифізму, що одурманює противника, якого потрібно перемогти, і вбиває в душах розуміння справедливості, обов'язку і жертвності» [20].

38. Католицька Церква навчас, що законний збройний захист від несправедливого нападника, як і війна загалом, — це завжди крайній і останній засіб, що до нього може вдаватися сторона, якій загрожує небезпека. На цьому наголошує Катехизм УГКЦ «Христос — наша Пасха»: «Застосування військової сили може бути допустиме лише в разі крайньої необхідності як засіб дозволеного самозахисту, а воїн-християнин є завжди захисником миру» [21]. А Катехизм Католицької Церкви окреслює елементи справедливої оборонної війни: «Треба прискіпливо визначити точні умови законного захисту за допомогою військової сили. Серйозність такого рішення підпорядковує його суворим умовам моральної законності. Для цього водночас потрібно: щоб шкода, завдана агресором нації чи спільноті націй, була тривалою, важкою і безперечною; щоб усі інші засоби для покладення цьому краю виявилися неможливими або безуспішними; щоб були обґрунтовані можливості успіху; щоб використання зброї не спричинило лиха і безладдя, важчих, ніж лихо, яке слід усунути» [22], тобто коли перемовини, арбітраж, компроміси та інші шляхи зазнали поразки. Як раціональне створіння, людина зобов'язана, якщо це можливо, приймати рішення, керуючись здоровим глуздом та спираючись на закони, а не застосовуючи силу. Щоб законний захист був справедливим, належить пам'ятати про безпеку цивільних. Цей захист завжди має чітко обмежену мету — справедливий мир, а не цілковите руйнування ворожого народу, економіки чи її політичних інституцій. Для досягнення справедливого миру потрібно використовувати обмежені та пропорційні засоби: озброєння і сила мають бути зведені до визначеної необхідності, щоб відбити агресію та зупинити майбутні атаки.

39. В енцикліці «Fratelli Tutti» Святіший Отець Франциск застерігає від «надто широкої інтерпретації» права на законний захист, що його дехто може використовувати для «профілактичних» атак чи таких дій, котрі приносять зло, більше від того, яке необхідно усунути; він також додав, що «сьогодні дуже важко обрати критерії, розроблені протягом минулих століть, щоби стверджувати про можливість „справедливої війни“» [23]. Це слушне зауваження з огляду на те, у який спосіб російська пропаганда виправдовує агресію проти України. Проте чи не свідчить така маніпуляція з боку Росії про необхідність вироблення ще чіткіших і ясніших критеріїв щодо законного захисту, які унеможливили б спроби агресора видавати себе за жертву?

40. У світлі вчення Католицької Церкви Сили безпеки та оборони України здійснюють легітимний законний захист держави та народу. Сьогодні не бракує доказів, що Росія жодним чином не бажала вирішувати свої суперечності з Україною за столом перемовин як із рівноправним і суверенним партнером. Країна-агресор відкидає саме право на існування українського народу та його держави як суб'єкта міжнародного права, відмовляючись від можливості діалогу та домовленостей із суверенною Україною. Неможливо «вести діалог з тим, кого не існує», — постійно повторює російська пропаганда. Відповідно до згаданої вище новітньої російської ідеології рашизму «українське питання» повинне бути розв'язане раз і назавжди через повне знищення всього українського. Починаючи з 2014 року, Росія здійснювала неспровоковані акти агресії проти України, окупувавши спершу Кримський півострів, а відтак розпочавши проксівійну на Донбасі. У 2022 році вона розпочала повномасштабне вторгнення і, застосовуючи широкий спектр озброєння, безжально руйнує цивільну інфраструктуру, тероризує і вбиває мирне населення. Українська армія протистоїть надзвичайно потужній військовій машині, що застосовує увесь спектр надсучасного озброєння й до того ж періодично погрожує завдати ядерного удару по неядерній країні, якій гарантувала безпеку й територіальну цілісність, підписавши 1994 року Будапештський меморандум.

V. Нейтральність у час війни

41. Нейтралітет справді може бути результатом розсудливого судження й аналізу. Існують ситуації, у яких певна країна не хоче поглиблювати конфлікт через свою ангажованість у нього або бажаети стати посередником між протиборчими сторонами. Однак такий нейтралітет має свої підводні камені: існує межа, за якою така позиція починає бути зрадою власних цінностей та принципів і грати на руку негіднику. Якщо він [нейтралітет] спричинений байдужістю, боягузством або упередженням чи корисливим ставленням, то стає морально хибним вибором, а не виявом глибокого розуміння причин і наслідків суперечки (пор. Прип. 24, 11–12; Мт. 12, 30; Як. 4, 17; Од. 3, 15–16).

42. Маючи на увазі такі ситуації, папа Пій XII у посланні на Різдво Христове 1948 року наголосив, що в разі несправедливої агресії «солідарність сім'ї народів забороняє іншим поводитися як простим глядачам, виявляючи безпристрасний нейтралітет», і додав, що неможливо виміряти шкоду, «вже заподіяну в минулому такою байдужістю до агресивних воєн», і що така позиція «лише заспокоїла та підбадьорила авторів і розпалювачів агресії» [24].

43. Під час війни до нейтралітету потрібно підходити з тонким розумінням етичних і моральних аспектів. Може бути присутнє законне бажання запобігти подальшому кровопролиттю або сприяти дипломатичному врегулюванню конфлікту. Однак нейтралітет не повинен поширюватися до точки, де він стає пасивним схваленням

несправедливості й злочинів, оскільки існує моральний імператив протистояти несправедливій агресії проти будь-якої країни і захищати цінності, на яких ґрунтується міжнародне співтовариство. Уроки історії, на яких наголошував папа Пій XII, гостро нагадують про те, що байдужість до актів агресії може мати далекосяжні наслідки. Нації зобов'язані оцінювати межі свого політичного нейтралітету, який не може стати моральним, інакше перетвориться на зраду фундаментальних цінностей і принципів. У такі критичні моменти міжнародне співтовариство мусить піднятися над простою безпристрасністю й активно працювати на користь справедливості, миру та збереження людської гідності.

44. Російська агресія проти України не є боротьбою за спірну територію: це атака на міжнародне право і злочин проти миру. Нинішня війна в Європі є конфліктом ідентичностей з нульовою сумою, оскільки українці прагнуть зберегти свою державну незалежність і право бути українцями, а росіяни намагаються позбавити українців їхнього права на існування як такого та відродити свою імперію. А звірства російської армії проти мирного населення, за якими весь світ спостерігає практично в прямому ефірі, є брутальною наругою над людською гідністю і злочином рівня геноциду. Дотримання позірною нейтралітету в такій ситуації є зрадою цінностей поваги до міжнародного права, справедливості й людської гідності. Це позиція, яка ґрунтується на інтересах, а не на принципах.

45. Штучна й формальна нейтральність спонукає багатьох трактувати обидві протиборчі сторони симетрично, як політично і морально рівні, ігноруючи реальні причини цієї війни та її обставини, а тому вона приречена на етичну поразку. Ця поразка детермінована ще й тим, що російсько-українська війна радикально відрізняється від традиційних військових конфліктів. У цій ситуації неможливо зберегти моральну нейтральність, натомість треба зробити вибір на користь цінностей: «Не можете Богові служити — і мамоні» (Мт. 6, 24).

46. Звісно, у світі існують країни, які з огляду на певну історичну траєкторію чи специфіку своєї ролі в міжнародному співтоваристві декларують перманентний нейтралітет у разі будь-яких збройних конфліктів, а тому послідовно дотримуються принципів, до яких їх зобов'язує цей статус. Серед таких держав особливе місце посідає Святий Престол, позитивний нейтралітет якого полягає в тому, що він не обмежується спостереженням, а прагне сприяти діалогові між сторонами конфлікту. У служінні справі миру та міжнародної співпраці Апостольської столиці потрібно розрізняти два види нейтралітету: дипломатичний і моральний. Проте в діях Святого Престолу ми в жодному разі не вбачаємо морального нейтралітету. Наприклад, у випадку несправедливої агресії

Росії проти нашої Батьківщини він чітко розрізняє агресора і жертву його нападу та завжди підтримує того, хто став цією жертвою, — український народ.

47. Заразом тисячолітня традиція ролі Римського Архиєрея як найвишого арбітра християнського світу, тобто позиція «понад сторонами», які перебувають у стані війни, давала і дає можливість Ватикану відіграти важливу, часом вирішальну, роль у розв'язанні низки конфліктних ситуацій у всьому світі, а також сприяти налагодженню каналів для обміну полоненими та полегшенні страждань мирного населення.

48. Значення цього посередництва не можна переоцінити і в умовах нинішньої агресії Росії проти України — багато матерів і дружин вдячно згадують роль Святішого Отця у звільненні полонених воїнів чи депортованих дітей. Такі факти стають особливо промовистими, коли дипломатичні посередницькі зусилля Єпископа Риму гармонійно поєднуються з мовою віри, що має відвагу назвати зло злом, вигоюючи цим словом правди людські рани, як це було, наприклад, 8 січня 2024 року під час зустрічі Папи Франциска з дипломатичним корпусом, акредитованим при Святому Престолі. Тоді Папа нагадав учасникам, що саме Росія розв'язала агресивну війну проти України, і наголосив, що воєнні злочини вимагають відповідної реакції з боку міжнародної спільноти [25].

VI. Мета законного захисту — справедливий мир

49. Звертаючись у цьому посланні до всіх людей доброї волі, ми хочемо наголосити, що нашим християнським та громадянським обов'язком є захищати життя наших ближніх, передусім дітей, жінок і людей похилого віку, найвідважнішим і найрадикальнішим чином — узявши в руки зброю, з готовністю покласти за це власне життя, як навчав Ісус: «Ніхто неспроможен любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає» (Ів. 15, 13). Ми опинилися в ситуації, коли мусимо обороняти людей від нелюдів.

50. У християнській етиці справедливий мир означає більше ніж просто перемогу над агресією. Етика справедливої війни, що переважає в християнському осмисленні проблематики війни та миру, сформувалася в Середньовіччі, коли Церква для цього застосувала поняття справедливості — постійного прагнення віддати кожному належне. Це поняття стало основою сучасного міжнародного права, у якому воно означає права націй і народів на незалежність. Корені розуміння справедливості знаходимо в Біблії — тут вона означає всеосяжні правильні взаємовідносини, які виражаються єврейським терміном «цадик» і грецьким «дікайосіне». Ця справедливість узгоджується з правами і законом, але вона ширша, тому що включає також чесноти, як-от дарування та милосердя. Вона досягає свого апогею в примиренні Богом світу із самим собою через

хрест і воскресіння, яке апостол Павло називає Божою справедливістю (пор. Рим. 3, 21–26; II Сол. 1, 6).

51. Українці, звичайно, прагнуть, щоб війна закінчилася якнайшвидше і настав довгожданий мир. Святи Августин і Тома Аквінський вважали, що метою справедливої війни є справедливий мир. Папа Павло VI повторив цю тезу в День миру 1972 року [26]. Проте припинення війни не є справжнім миром, якщо це означає кінець України.

52. Метою законного захисту власного народу та його державності є забезпечити справедливий мир для всіх сторін, тому помста, завоювання, економічна вигода, підпорядкування неприпустимі. Справедливим миром не може бути ні «замирення» агресора, ні так званий «мінімальний мир», який передбачає визнання за агресором окупованих ним територій. Такий [справедливий] мир повинен бути довготривалим і непорушним, із відновленням принципів міжнародного права. Він передбачає не лише перемогу над агресором і повернення територіальної цілісності України, а й заходи, спрямовані на відновлення правильних відносин між Україною та Росією та загоєння ран, завданих війною: розкриття правди і визнання злочинців, міжнародні кримінальні суди, репарації, політичні вибачення та прощення, меморіали, нові конституції та місцеві форуми примирення.

53. Для досягнення справедливого миру в Україні християнські Церкви, міжнародні організації та політичні інституції повинні спромогтися на дуже чітку риторику засудження військової агресії та геноцидних актів Росії проти України, а також домогтися кримінального переслідування воєнних злочинців. Непокаране зло продовжує завдавати ще більшої шкоди.

54. Численні жертви, до яких Росія спричинилася в Україні впродовж історії, зокрема у XX столітті, а також після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, мають бути у фокусі уваги світового співтовариства, щоб у цьому ключі дати належну оцінку цим безперервним злодіям.

55. Російська агресія в Україні змусила світ пережити новий досвід та нові травми, подібні до тих, що їх людство зазнало в часи Другої світової війни. Страшні наслідки цього російського вторгнення необхідно долати вже зараз і враховувати їх, працюючи над посиленням архітектури безпеки України та світу. В основу цієї глобальної та сталої архітектури безпеки потрібно закласти принципи справедливого миру, і на це мають бути спрямовані зусилля держав, міжнародних організацій та християнських Церков.

Висновок

56. Є «час розкидати каміння і час його збирати» — сказав Еклезіаст (Проп. 3, 5), і наша доба це підтверджує. Нинішній режим у Росії заповзявся демонтувати донедавно конструкцію міжнародної безпеки, провести новий переділ світу і встановити в ньому свої правила. Міжнародні інституції та механізми, які підтримували цей порядок, тепер виявляють своє безсилля перед наступом руйнівників цього порядку.

57. Усе це стало не лише потрясінням для світової спільноти, а й викликом для Христової Церкви. Адже її вчення, що з ініціативи християнських демократів Європи задало парадигму півстолітньої розбудови її мирної цивілізації, значною мірою пристосувалося до узвичаєних правил. Сьогодні потрібно згадати, що Євангеліє є не так добіркою постулатів, з яких вибудовується християнське вчення, як Божим словом, що заохочує нас до вічного оновлення нашого духу та переосмислення реалій цього світу.

58. Той самий Еклезіаст нагадує: «Є час мовчати і час говорити» (пор. Проп. 3, 7). Отож є час, коли Церква говорить душпастирським голосом, виконуючи заповідь Господню: «Паси мої вівці!» (Ів. 21, 16–17). Є час, коли Церква говорить учительським голосом, здійснюючи настанову: «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи» (Мт. 28, 20). І є час, коли Церква має заговорити своїм пророчим голосом, даруючи зболеним людям промінчик надії на те, як можна подолати зло: «І вони перемогли його кров'ю Агнця і словом свідчення свого, і не злюбили життя свого до смерті» (Одкр. 12, 11). Ми, християни, маємо багато молитися, щоб пророчий голос Христової Церкви став переконливим.

59. Україна стала осередком світових змін і зазнає сьогодні страхітливих випробувань. Зло є реальним — ми побачили його обличчя. Голоси невинно убієнних і безжально катованих, брутально згвалтованих і примусово депортованих волають до сумління світу. Українці не ставлять під сумнів важливість тверезого зважування загроз і ретельного вивірення політичних кроків. Проте не менш важливо зберігати здатність дивитися на нинішні події очима жертви.

60. Світові не вдалося зупинити московського тирана й остерегти його, що «гріх на порозі чигає: він і так оволодів тобою, але мусиш над ним панувати» (Бут. 4, 7). Сьогодні, коли геноцид чиниться в режимі онлайн, слухний час відкрито сказати цьому тиранові, що він стягнув на себе прокляття з Неба, прирікаючи себе «стати втікачем і волоцюгою на цій землі» (пор. Бут. 4, 12).

61. Як нині мають діяти християни в усьому світі? Передусім потрібно усвідомити глобальність нинішньої загрози та утверджувати і розвивати силу справедливого

міжнародного права. Хибною є переконаність частини світових суспільств, що ця війна є суто локальним конфліктом між двома народами, а тому, примиривши їх, можна буде повернутися до звичного комфорту. Сьогодні під загрозою — всі засади людської цивілізації.

62. Для досягнення своїх імперських, людиноненависницьких цілей Росія вже багато років використовує як інструмент т. зв. гібридну війну, елементами якої є: створення економічної залежності в окремих країнах, інформаційна боротьба за допомогою поширення пропаганди та фейків, підкуп очільників міжнародних організацій та політиків, залякування та знищення власних інакомислячих громадян, яким вдалося виїхати до інших країн, тощо. Мета Росії — спричиняти загрози та хаос, щоб потім анексувати території інших країн або ж пропонувати їм свою «допомогу», аби одержати над ними контроль. Така підступна і руйнівна політика вимагає від світової спільноти швидкого розпізнання глобальних загроз і чіткої моральної оцінки з боку Церкви.

63. Розпочавши гібридну війну проти України, Росія насправді кинула виклик усьому цивілізованому світові. Вона збурила його настільки, що чимало людей перестали розрізняти правду й облуду, а відтак добро і зло. На наших очах чиниться страшна підміна: те, що є злом, зодягається в шати добра; а те, що є добром, припечатується пекельним тавром. У такому викривленому світі не вдасться ні оминати, ні зупинити війни. Безсилами будуть розмиті словесні декларації та невиразна політична мова, а дипломатичний нейтралітет без чітких ціннісних основ та орієнтирів поступово перетвориться на моральний релятивізм чи навіть слабкість, яка вже сьогодні не дозволяє багатьом політикам у цивілізованому світі визнати злодіяння російських військ в Україні геноцидом українського народу, бо це вимагало б їхнього втручання. Наразі багато християн, які належать до постмодерного покоління західного світу, просто не бачать геноциду українського народу і не чують волення жертв, але, щоб не втратити лице, продовжують висловлювати свою стурбованість та глибоке занепокоєння.

64. Усе це можна подолати лише чітким й виразним проголошенням євангельської Істини. Якщо сучасне людство — людство «епохи постправди» — не визнає об'єктивної істини, воно поступово перетвориться на «світ постсправедливості». Якщо воно не розвиватиме і не утверджуватиме соціальної справедливості на основі базових принципів гідності людини, святості та недоторканності людського життя, спільного блага та солідарності, то опиниться в суспільствах, у яких поняття права підмінюється поняттям інтересів певних індивідів чи злочинних груп, право сильного переважає над верховенством права, закон не однаковий для всіх, а основи міжнародного права і недоторканність суверенітету держави є жертвою геополітичних та економічних інтересів сучасних нам світових потуг.

65. Голос вічної євангельської Істини, її втілення в суспільних і міжнародних стосунках має свою унікальну історію в традиції Київської Церкви і нашій тисячолітній традиції державотворення. Ця вічна Істина та Справедливість віддзеркалена у світлі нашої Святої Софії — Божественної Премудрості, незмінної матриці розвитку українського народу та рідної держави, і влучно сформульована, як орієнтир для суспільних і міжнародних відносин, у гаслі тисячолітньої давнини «Не дайте сильним губити людину!» із безсмертного «Повчання дітям» київського князя Володимира Мономаха (1053-1125). «Не дайте сильним губити людину!» — це клич Київської Церкви до сумління сучасного християнина та її бачення розвитку соціального вчення Церкви щодо справедливості й миру в сучасному світі. «Не дайте сильним губити людину!» — це клич стражденної України до світової спільноти, щоб вона проголошувала об'єктивні цінності справедливого суспільного будівництва та міжнародної співпраці.

66. Праведний митрополит Андрей Шептицький в час безумств Другої світової війни закликав на архиєпархіальних соборах до нового осмислення Божих заповідей як шляху до втілення життєдайних принципів істини Божого Закону у побудові справедливого суспільства. Бо лише відновивши законодавчу дію Декалогу, можна очікувати на відновлення Божого миру. Без цього чергова загроза, що постала перед людством, може виявитися останньою [27]. Цей заклик є особливо актуальний в умовах російської агресії і сьогодні.

67. «Ісус Христос учора й сьогодні — той самий навіки» (Євр. 13, 8). Господь хоче, щоб Його учні тепер були такими, як і на початку християнства, — відважними у вірності правді; щоб не закривали очей на страхітливую несправедливість, прагнучи отримати економічний зиск і забезпечити собі спокій. Життя Ісуса — Його навчання та діяння — є прикладом і благодатним світлом для нас, як бути справжніми людьми, що створені на образ і подобу Бога та носять у собі миротворчу силу Святого Духа. Вони свідчать про Його мудре і справедливе правління у світі. Цей приклад є настільки чистим і зрозумілим, що його не можуть замінити жодні кон'юнктурні дипломатії чи політики, які не зважають на гідність і права поодиноких людей і кожного народу.

Благословення Господнє на вас!

Від імені Архиєрейського Синоду
Української Греко-Католицької Церкви
в Україні

† **СВЯТОСЛАВ**

Дано в Києві,

при Патріаршому соборі Воскресіння Христового,

у день Переставлення святого преподобного отця нашого Константина, філософа,

у монахах Кирила, учителя слов'янського;
Святого преподобного отця нашого Авксентія;
Святого преподобного Марона, пустинника, чудотворця,
14 лютого 2024 року Божого

- [1] Пастирське послання «До Української молоді», Львів, 1932 рік.
- [2] Пор. Тома Аквінський, Сума теології, 1а 2ае, q. 92, art. 1, ob. 4; q. 105, art. 1; 2а 2ае, q. 50, art. 1, ob. 2; De reg. princ., lib. 1, cap. 1; lib. 3, cap. 7.
- [3] Декларація православних богословів світу про «руській мір», 13 березня 2022 року.
- [4] Там само.
- [5] Київ, 10 січня 2024 року.
- [6] П. 78.
- [7] П. 2306.
- [8] П. 989.
- [9] Лист 138, До Марцелліна, п. 15.
- [10] Пор. Компендіум Катехизму Католицької Церкви, п. 503.
- [11] Проповідь на Святій Месі, Дрогода, 29 вересня 1979 року, п. 8.
- [12] Звернення з нагоди Дня миру, 1 січня 1981 року, п. 8.
- [13] П. 80.
- [14] Пастирське послання до духовенства та вірних «Про покаяння і про часте святе Причастя», Львів, 5 лютого 1939 року.
- [15] П. 79.
- [16] Пор. Ст. 2, п. 3 і 4.
- [17] Пор. Ст. 5, 1.
- [18] Пор. Ст. 51.
- [19] Пор. Енцикліка про встановлення загального миру в правді «Pacem in terris», 11 квітня 1963 року.
- [20] Звернення з нагоди Дня миру, 1 січня 1968 року.
- [21] П. 990.
- [22] П. 2309.
- [23] П. 258.
- [24] Радіозвернення до вірних з нагоди Різдва Христового, 24 грудня 1948 року.
- [25] Пор. Промова до дипломатичного корпусу, акредитованого при Святому Престолі, Ватикан, 8 січня 2024 року.
- [26] Пор. Звернення з нагоди Дня миру «Якщо ви хочете миру, працюйте заради справедливості», 1 січня 1972 року.
- [27] Див. Діяння і постанови Львівських архиєпархіальних соборів 1940–1943 років під проводом митрополита Андрея Шептицького, Вінніпег, 1984 рік.